

KRYPTONIM „TEKLA”. DZIAŁALNOŚĆ INTELIGENCJI KATOLICKIEJ PRZY PARAFII POD WEZWANIEM ŚWIĘTEJ TEKLI W CIECHANOWIE W ŚWIETLE DOKUMENTÓW APARATU BEZPIECZEŃSTWA (1988–1989)

SŁOWA KLUCZOWE: INTELIGENCJA KATOLICKA, STOWARZYSZENIE
KATOLICKIE „POLITICUS”, PARAFIA PW. ŚW. TEKLI W CIECHANOWIE

Przełom polityczny, który dokonał się w PRL w październiku 1956 roku, spowodował, że dla niezależnych środowisk katolickich pojawiła się możliwość jawnej, publicznej działalności. Jednym ze skutków odwilży gomułkowskiej było powołanie 24 października 1956 roku Ogólnopolskiego Klubu Postępowej Inteligencji Katolickiej (OKPIK), który skupiał grono osób dążących do przywrócenia obecności w życiu publicznym autentycznej reprezentacji katolików świeckich¹. Powstanie OKPIK zapoczątkowało rozkwit niezależnego ruchu klubowego², w którym najważniejszą rolę zaczęły odgrywać Kluby Inteligencji Katolickiej (KIK), będące od czasów dekretu z 5 sierpnia 1949 roku³ pierwszymi legalnie funkcjonującymi organizacjami katolików świeckich⁴.

Kluby Inteligencji Katolickiej były stowarzyszeniami skupiającymi przede wszystkim świeckich katolików, w których podejmowano niezależne inicjatywy społeczne z pogranicza nauki, kultury, religii i polityki. Dawały możliwość

¹ K. Białecki, *Wstęp*, [w:] *Kluby Inteligencji Katolickiej jako przestrzeń działań niezależnych w latach osiemdziesiątych XX wieku*, red. K. Białecki, Warszawa–Poznań 2014, s. 8.

² D. Zabłocka-Skupieńska, *Kluby Inteligencji 1955–1957*, „Chrześcijanin w Świecie”, 1986, nr 10, s. 22–36; M. Białkowski, *Dzieje Klubu Inteligencji Katolickiej w Toruniu w latach osiemdziesiątych XX wieku* [w:] *Kluby Inteligencji Katolickiej jako przestrzeń działań*, s. 133.

³ Dekret z dnia 5 VIII 1949 r. o zmianie niektórych przepisów prawa o stowarzyszeniach (Dz.U. z 1949 r., Nr 45, poz. 335). Dekret ten zakazywał tworzenia stowarzyszeń przyjmujących zasadę bezwzględnego posłuszeństwa członków władzom stowarzyszenia.

⁴ A. Friszke, *Oaza na Kopernika. Klub Inteligencji Katolickiej 1956–1989*, Warszawa 1997, s. 33–41; R. Herczyński, *Spętana nauka. Opozycja intelektualna w Polsce 1945–1970*, Warszawa 2008, s. 233–236.

swobodnej wymiany myśli oraz stanowiły azyl dla twórców spoza oficjalnego obiegu i działaczy podziemnych struktur opozycyjnych⁵. Wzmógł się okres powstawania KIK-ów przypadł na początek lat 80. XX wieku, na czas tzw. kar-

⁵ Szerzej na temat KIK-ów zob. S. Borowicz, *Kluby Inteligencji Katolickiej po sierpniu 1980 roku*, „Zeszyty Historyczne” (Paryż), 1986, t. 76, s. 113–142; B. Bankowicz, *Z historii Klubów Inteligencji Katolickiej (1956–1976)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, 1989, z. 35, s. 7–20; H. Dutkiewicz, *Z dziejów Klubu Inteligencji Katolickiej w Katowicach (1980–1984)*, [w:] *Kościół śląski wspólnotą misyjną*, red. W. Świątkiewicz, J. Wycisło, Katowice 1995, s. 263–274; A. Friszke, *Początki Klubów Inteligencji Katolickiej*, „Więź”, 1996, nr 10, s. 181–204; idem, *Oaza na Kopernika...*, Warszawa 1997; Z. Nosowski, *Kluby Inteligencji Katolickiej w polskim procesie przemian demokratycznych (1989–1994)*, [w:] *Po przełomie. Kościół i społeczeństwo w Polsce i Niemczech Wschodnich. Problemy procesów transformacji*, red. M. Spieker, Kraków 1998; T. Tyszkiewicz, *Czterdziestolecie Klubu Inteligencji Katolickiej w Poznaniu 1957–1997*, Poznań 1999; *20 lat Klubu Inteligencji Katolickiej w Bielsku-Białej*, Bielsko-Biała 2001; *Dzieje Klubu Inteligencji Katolickiej w Białymstoku*, red. Cz. Gładczuk, Białystok 2001; T. Dzwonkowski, *Zielonogórski Klub Inteligencji Katolickiej w latach 1981–2006*, Zielona Góra 2006; K. Białkowski, *Oaza na Mostowej. Klub Inteligencji Katolickiej w Toruniu (1957–2007)*, Toruń 2008; *Pięćdziesiąt lat Klubu Inteligencji Katolickiej we Wrocławiu. Wkład klubu w budowę postaw obywatelskich we Wrocławiu i na Dolnym Śląsku*, red. W. Wysoczański, Wrocław 2008; P. Kaźmierczak, *Klub Inteligencji Katolickiej w Krakowie w latach 1956–1989*, Kraków 2009; I. Słodkowska, *KIK w samo południe. Klub Inteligencji Katolickiej w wyborach 1989 roku*, „Więź”, 2009, nr 5–6, s. 131–141; A. Przewłoka, *Służba Bezpieczeństwa wobec próby założenia Klubu Inteligencji Katolickiej w Katowicach w latach 1956–1957*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, 2010, t. 43, z. 1, s. 124–136; K. Białecki, *Klub Inteligencji Katolickiej w Poznaniu w latach 1956–1991*, Poznań 2012; W. Gieszczyński, *Działalność Klubu Inteligencji Katolickiej w Olsztynie (1980–2013)*, „Echa Przeszłości”, 2013, t. 14, s. 123–138; *Kluby Inteligencji Katolickiej jako przestrzeń działań niezależnych...* (w tomie: B. Noszczak, *Dylematy tożsamości. Warszawski KIK w życiu społeczno-politycznym PRL w latach 1980–1989*, s. 12–83; P. Kaźmierczak, *Klub Inteligencji Katolickiej w Krakowie jako baza działań opozycyjnych w latach 1980–1989*, s. 84–132; M. Białkowski, op. cit., s. 133–179; R. Reczek, *Klub Inteligencji Katolickiej we Wrocławiu w latach 1980–1989*, s. 180–210; K. Białecki, *Klub Inteligencji Katolickiej w Poznaniu wobec przemian społeczno-politycznych lat osiemdziesiątych XX wieku*, s. 211–254; D. Gucewicz, „Przestrzeń wolności” w Trójmieście. *Dzieje gdańskiego Klubu Inteligencji Katolickiej (do 1990 r.)*, s. 255–315; M. Siedziako, *Szczeciński Klub Katolików im. Michała Plater-Zyberka w latach 1980–1989*, s. 316–352; T. Ceglarz, *Działalność Klubu Inteligencji Katolickiej w Szczecinku w latach 1981–1990*, s. 353–376; K. Sychowicz, *Klub Inteligencji Katolickiej w Białymstoku w latach osiemdziesiątych XX wieku*, s. 377–389; J. Wąsowicz, *Klub Inteligencji Katolickiej w Pile w latach 1980–1989*, s. 390–413; T. Dzwonkowski, *Działalność Klubu Inteligencji Katolickiej w Zielonej Górze w latach 1981–1989*, s. 414–446; E. Małachowska, *Klub Inteligencji Katolickiej w Katowicach jako przestrzeń działań niezależnych inicjatyw antysystemowych w latach osiemdziesiątych XX wieku*, s. 447–474; P. Chmielowiec, *Klub Inteligencji Katolickiej w Rzeszowie w latach 1981–1989*, s. 475–506; Ł. Marek, *Klub Inteligencji Katolickiej w Bielsku-Białej w latach 1980–1989*, s. 507–563; K. Kyc, *Klub Inteligencji Katolickiej w Krośnie w latach osiemdziesiątych XX wieku w świetle akt aparatu bezpieczeństwa*, s. 564–576); W. Gieszczyński,

nawału „Solidarności”, kiedy to w przeciwieństwie do lat poprzednich KIK-i zaczęły powstawać już nie tylko w dużych miastach wojewódzkich, ale także w miastach powiatowych i mniejszych ośrodkach miejskich⁶.

Pomimo że wraz z nowym podziałem administracyjnym PRL Ciechanów od czerwca 1975 roku stał się miastem wojewódzkim⁷, nie doszło w nim do utworzenia Klubu. Nie oznacza to jednak, że ciechanowskie środowisko inteligencji katolickiej nie było zainteresowane powołaniem stowarzyszenia. Jak wynika z treści dokumentów wytworzonych przez Służbę Bezpieczeństwa (SB), „od szeregu lat występowało zainteresowanie tworzeniem KIK. Najsilniej w 1985 roku, kiedy to typowano już osoby do rozmów z wojewodą ciechanowskim [Jerzym Wierchowskim – K.A.K.]”⁸. W roku 1988 ponownie „zaczęto zastanawiać się nad utworzeniem KIK”. W tym celu

zwrócono się do bpa [Romana Adama] Marcinkowskiego⁹ o radę i poparcie. Bp Marcinkowski poradził ks. [Ludomirowi] Kokosińskiemu i grupie zainteresowanych utworzeniem KIK, by najpierw utworzyć duszpasterstwo inteligencji katolickiej skupiające lekarzy, nauczycieli, aktywistów Towarzystwa Ziemi Ciechanowskiej, adwokatów cieszących się szacunkiem społeczeństwa [i] nie mających z władzą »na pieńku«, a dopiero później wystąpić z wnioskiem o utworzenie KIK¹⁰.

I choć ze szkodą dla Ciechanowa, ostatni postulat dotyczący powołania Klubu nigdy nie został zrealizowany, to zawiązana w mieście grupa inteligencji katolickiej skupiona przy parafii pw. św. Tekli prowadziła szeroko zakrojoną działalność na polu kulturalno-oświatowo-politycznym.

„Dla dobra Kościoła, Ojczyzny i bliźniego”. Klub Inteligencji Katolickiej – Warmiński Klub Katolików w Olsztynie (1980–2015), Olsztyn 2015.

⁶ K. Białecki, *Wstęp*, s. 11.

⁷ Ustawa z dnia 28 V 1975 r. o dwustopniowym podziale administracyjnym Państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych (Dz.U. z 1975 r., Nr 16, poz. 91); R. Walczak, *Geneza i powstanie województwa*, „Studia Mazowieckie”, 1995, nr 1–2, s. 10–16.

⁸ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej [dalej: AIPN] w Warszawie, IPN BU 01329/729, cz. 2, Wyciąg z informacji operacyjnej od TW „Józef”, 12 VII 1988 r., k. 18.

⁹ Roman Adam Marcinkowski – ur. 28 II 1942 r. w Szczutowie. Od 1985 r. biskup pomocniczy diecezji płockiej, biskup tytularny Bulla Regia, wikariusz generalny, moderator Kurii Diecezjalnej, wykładowca teologii pastoralnej w Wyższym Seminarium Duchownym w Płocku i prepozyt Kapituły Katedralnej Płockiej. Szerzej zob. G. Polak, *Kto jest kim w Kościele? Osoby sprawujące kluczowe funkcje w Kościele katolickim w Polsce. Stan na dzień 1 stycznia 1996 r.*, Warszawa 1996, s. 230.

¹⁰ AIPN, IPN BU 01329/729, cz. 1, Analiza sprawy operacyjnego sprawdzenia kryptonim „Tekla”, 23 X 1989 r., k. 10.

Niniejszy artykuł stanowi analizę Sprawy Operacyjnego Sprawdzenia (SOS) o kryptonimie „Tekla”, której teczka opatrzona sygnaturą IPN BU 01329/729 znajduje się w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie. Na teczce wchodzącej w skład zespołu Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych (WUSW) w Ciechanowie, obok nadruku „tajne specjalnego znaczenia”, widnieje odręczny dopisek „Uwaga! Materiały udostępniać za zgodą z[astęp]cy Szefa WUSW d/s SB”, co może świadczyć, iż akta tej sprawy były wyjątkowej wagi i wgląd do nich nie był bezpośrednio dostępny nawet dla pracowników i funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa¹¹. Celem niniejszego studium jest zapoznanie czytelnika z dokumentacją sprawy sporządzonej przez organy bezpieczeństwa państwa dotyczącej działalności kulturalno-oświatowej grupy inteligencji katolickiej zgromadzonej przy parafii pw. św. Tekli w Ciechanowie w latach 1988–1989.

Sprawę Operacyjnego Sprawdzenia o kryptonimie „Tekla” Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Ciechanowie założył 22 kwietnia 1988 roku w związku z podejrzeniem o prowadzenie wrogiej działalności przez osoby świeckie oraz proboszcza parafii pw. św. Tekli – ks. Ludomira Kokosińskiego. Jak zapisał funkcjonariusz wnoszący o wszczęcie sprawy – ppor. Zbigniew Matusiak¹², „poprzez prowadzenie sprawy zamierza się potwierdzić lub wykluczyć negatywną działalność poza religijną prowadzoną w obiekcie sakralnym”¹³ oraz

¹¹ AIPN, IPN BU 01329/729, Sprawa Operacyjnego Sprawdzenia kryptonim: Tekla. Materiały dotyczące działalności księdza Kokosińskiego, proboszcza parafii świętej Tekli w Ciechanowie. Opis teczki stworzony przez archiwistów IPN nie jest do końca trafny, gdyż sugeruje, że sprawa dotyczy tylko ks. Kokosińskiego. Tymczasem jak wynika z treści dokumentów, w działalność kulturalno-oświatową przy parafii pw. św. Tekli w latach 1988–1989 zaangażowanych było co najmniej kilkanaście osób.

¹² Podporucznik Zbigniew Matusiak – ur. 17 III 1960 r. w Ciechanowie. W okresie od 10 I 1984 r. do 24 VI 1987 r. służył w Milicji Obywatelskiej (MO); od 25 VI 1987 r. do 1 XI 1989 r. inspektor w Wydziale IV WUSW w Ciechanowie; od 1 XI 1989 r. do 31 VII 1990 r. inspektor w Wydziale Studiów i Analiz WUSW w Ciechanowie. Zob. AIPN, IPN Ra 52/32, Akta personalne funkcjonariusza MO/SB Zbigniewa Matusiaka.

¹³ Szczególną uwagę zwraca sformułowanie „w obiekcie sakralnym”. Pomimo, że omawiana sprawa pochodzi z końca lat 80. XX w., należy pamiętać, że według oficjalnej ideologii bezpieczeństwa nie uznawała istnienia Boga. W związku z tym święte pojęcia np. pisano od małej litery, aby odebrać im aureolę. Inny wybieg polegał na zastępowaniu zwrotów religijnych wyrazami potocznymi lub wykorzystywaniu cudzysłowu, który wyrażał pewien dystans i lekceważenie zapisanego słowa. I tak np. w komunistycznym słowniku (żargonie) zapisywany od wielkiej litery Kościół został zamieniony na obiekt sakralny. Zob. I. Dojka, *Zakłamanym słownikiem czyli Żargon funkcjonariuszy bezpieczeństwa PRL*, Kraków 2011, s. 20–21; K. A. Kierski, *Historia księdza – tajnego współpracownika o pseudonimie „Onufry” w świetle dokumentów Służby Bezpieczeństwa*, „Meritum”, 2013, t. 5, s. 133.

ustalić grupę osób skupionych przy parafii pw. św. Tekli. Zasadność tej decyzji potwierdzał przełożony Matusiaka – Naczelnik Wydziału IV kpt. Wiesław Jasiński¹⁴, który w uwagach zanotował, że „zasadniczym celem [sprawy] jest niedopuszczenie do wykorzystania płaszczyzny wyznaniowej do działalności poza religijnej przez osoby wywodzące się z kręgu opozycji”¹⁵.

Podstawą do założenia SOS były informacje, jakie SB uzyskiwała od tajnych współpracowników (TW). W oparciu o przekazywane przez nich wiadomości, funkcjonariusze bezpieczeństwa sporządzali meldunki operacyjne, na podstawie których możemy częściowo odtworzyć działalność ciechanowskiej grupy inteligencji katolickiej¹⁶.

Pierwszy z zachowanych meldunków w aktach SOS kryptonim „Tekla” pochodzi z 17 marca 1988 roku i dostarcza wielu istotnych informacji o działalności i inicjatywach podejmowanych przez grupę inteligencji katolickiej. Jak wynika z treści meldunku, za sprawą ks. Kokosińskiego w parafii organizowane były comiesięczne spotkania, podczas których zapraszani referowali tematy z historii, kultury czy też katolickiej myśli społecznej. Ze wstępnie przeprowadzonego rozpoznania operacyjnego SB ustaliła, że dotychczasowe spotkania, które głównie prowadzili przedstawiciele diecezji płockiej, tj. ks. Michał Grzybowski i ks. Marek Smogorzewski¹⁷, „nie zawierały negatywnych akcentów społeczno-

¹⁴ Major Wiesław Jasiński – ur. 7 III 1947 r. w Gąsolinie. Po ukończeniu szkoły podstawowej uczęszczał do Liceum Ogólnokształcącego w Ciechanowie, które ukończył w 1966 r. Następnie kontynuował naukę w dwuletniej pomaturalnej Szkole Ekonomicznej w Mławie. Po jej ukończeniu, w 1968 r. rozpoczął pracę w Wojewódzkim Przedsiębiorstwie PKS w Ciechanowie, gdzie pracował do chwili powołania do pełnienia zasadniczej służby wojskowej w Marynarce Wojennej w Ustce i Świnoujściu. W latach 1974–1977 odbył studia wyższe w zakresie prawn-administracyjnym oraz ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego. Od 1 II do 1 V 1985 r. pełnił obowiązki kierownika Samodzielnej Sekcji IV Wydziału IV WUSW w Ciechanowie; od 1 V 1985 r. do 1 XI 1989 r. pełnił funkcję naczelnika Wydziału IV WUSW w Ciechanowie; od 1 XI 1989 r. do 31 VII 1990 r. pełnił funkcję zastępcy naczelnika Wydziału Studiów i Analiz WUSW w Ciechanowie. Zob. AIPN, IPN BU 0912/1627, Akta personalne funkcjonariusza MO – Wiesława Jasińskiego, Życiorys Wiesława Jasińskiego, 8 II 1973 r., k. 8–9; *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 3, 1975–1990, red. P. Piotrowski, Warszawa 2008, s. 99.

¹⁵ AIPN, IPN BU 01329/729, cz. 1, Wniosek o wszczęcie sprawy operacyjnego sprawdzenia kryptonim „Tekla”, 22 IV 1988 r., k. 1.

¹⁶ AIPN, IPN BU 01329/729, cz. 1, Wykaz osobowych źródeł informacji wykorzystanych w sprawie, k. 5. Informacji w rzeczonyj sprawie dostarczało sześciu TW o pseudonimach: „Roman”, „Szpak”, „Ewka”, „Józef”, „Sowa”, „Jolka”.

¹⁷ Ksiądz infułat mgr Marek Smogorzewski – ur. w 1953 r. w Pułtusk. Studiował w Wyższym Seminarium Duchowym w Płocku. Był dyrektorem Wydziału Duszpasterskiego Kurii Diecezjalnej w Płocku. Kanonik Kapituły Katedralnej Płockiej. Twórca i organizator pieszej

-politycznych”¹⁸. Kolejna część meldunku poświęcona jest pierwszemu spotkaniu w ramach prowadzonej sprawy, które miało odbyć się 18 marca w parafii pw. św. Tekli w Ciechanowie z zastępcą redaktora naczelnego miesięcznika „Res Publica” – Damianem Kalbarczykiem¹⁹, który miał wygłosić wykład pt. „Znane utwory literackie w publicystyce”. Kapitan Jasiński zaznaczał w meldunku, że inicjatywa spotkania wyszła ze strony miejscowej inteligencji katolickiej, która w przeszłości dążyła do zorganizowania w Ciechanowie Klubu Inteligencji Katolickiej. Zdaniem ciechanowskiego aparatu bezpieczeństwa miesięcznik „Res Publica” uważany był za czasopismo wydawane przez grupę niezależnej inteligencji, która wcześniej swoje poglądy wyrażała w prasie drugiego obiegu. Tym samym w opinii SB przyjazd Kalbarczyka poza przedstawieniem aktualnej polityki kulturalnej, miał zostać wykorzystany do nawiązania kontaktów w celu uzyskania dostępu do publikacji wydawanych przez niezależne oficyny²⁰.

W trakcie wystąpienia Kalbarczyk poruszył sprawę trudności w dostępie do papieru, podkreślił duże problemy w znalezieniu drukarni, która podjęłaby się druku czasopisma, oraz stwierdził, że kłopoty z cenzurą wszystkich pism katolickich są coraz mniejsze²¹. Następnie przedstawił genezę czasopisma oraz warunki umożliwiające zaistnienie pisma w oficjalnym obiegu wydawniczym, podkreślając, że jest ono niezależne od władz świeckich i duchownych²². Jak donosił TW ps. „Sowa”, mimo że początkowo w spotkaniu brało udział ok. 200 osób²³, to liczba ta zmniejszyła się po tym, jak Kalbarczyk zaczął pozytywnie wypowiadać się o władzy oraz unikał odnoszenia się do aktualnej

pielgrzymki Diecezji Płockiej na Jasną Górę. Zob. A. Iniański, *Ciechanowskie spotkania muzealne. 15 lat promocji kultury i regionu*, Ciechanów 2006, s. 144–145.

¹⁸ AIPN, IPN BU 01329/729, cz. 2, Meldunek operacyjny nr 69, 17 III 1988 r., k. 2.

¹⁹ Damian Kalbarczyk – ur. w 1950 r., założyciel i zastępca redaktora naczelnego kwartalnika „Res Publica”; stypendysta Towarzystwa Kursów Naukowych; założyciel i pierwszy dyrektor Instytutu Adama Mickiewicza. Swoje teksty publikował w takich czasopismach i periodykach jak: „Aneks”, „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej”, „Krytyka”, „Res Publica”, „Tygodnik Powszechny”, „Więzi”, „Znak”. Ponadto jest autorem książek i wyborów pism. Zob. *Tomasz Masaryk*, wybór oprac. P. Bodnar, Warszawa 1980 (praca napisana pod pseudonimem Paweł Bodnar); *Wskrzęcić Polskę, zbawić świat. Antologia polskiej chrześcijańskiej myśli społeczno-radykalnej 1831–1864*, wstęp, wybór i oprac. D. Kalbarczyk, Warszawa 1981; *Rzeczpospolita przyjaciół. Wybór pism społecznych i politycznych*, przedm., oprac. i przypisy D. Kalbarczyk, Warszawa 1986.

²⁰ AIPN, IPN BU 01329/729, cz. 2, Meldunek operacyjny nr 69, 17 III 1988 r., k. 2.

²¹ AIPN, IPN BU 01329/729, cz. 2, Informacja dotycząca sytuacji polityczno-operacyjnej w województwie ciechanowskim po pionie III, 21 III 1988 r., k. 3.

²² AIPN, IPN BU 01329/729, cz. 2, Meldunek operacyjny nr 75, 21 III 1988 r., k. 4.

²³ Liczba 200 osób wydaje się mocno przesadzona z uwagi na wielkość pomieszczenia, w którym odbywało się spotkanie.

sytuacji w kraju. Zdaniem TW „Sowa” uczestnicy spotkania spodziewali się większego krytycyzmu oraz ostrzejszego tonu wypowiedzi, jak przystało na przedstawiciela środowisk niezależnych²⁴.

Kolejne spotkania, które odbyły się w parafii pw. św. Tekli, związane były z trwającym w ciechanowskich parafiach w dniach 17–24 IV 1988 roku Tygodniem Kultury Chrześcijańskiej (TKCh)²⁵. Jako pierwszy swoją prelekcję wygłosił o. dr hab. Jacek Salij²⁶ z Akademii Teologii Katolickiej (ATK) w Warszawie. Powołując się na słowa Ewangelii, w swoim wystąpieniu podkreślał miłość do nieprzyjaciół oraz potrzebę przebaczenia ludziom ich przewinień. W toku wypowiedzi powoływał się na prozę i poezję autorstwa Waleriana Łukasińskiego, Henryka Sienkiewicza, Juliusza Słowackiego i Zygmunta Krasińskiego. Funkcjonariusze aparatu bezpieczeństwa zabezpieczający spotkanie po raz kolejny nie stwierdzili w wypowiedziach o. Salija wrogich akcentów społeczno-politycznych²⁷.

Gościem następnego spotkania w parafii pw. św. Tekli w ramach TKCh był historyk – dr Andrzej Jerzy Zakrzewski²⁸, który wygłosił wykład pt. „Wieś

²⁴ AIPN, IPN BU 01329/729, cz. 2, Wyciąg z informacji operacyjnej od TW ps. „Sowa”, 31 III 1988 r., k. 6–8.

²⁵ Tydzień Kultury Chrześcijańskiej (TKCh) – był to tygodniowy cykl wydarzeń religijno-kulturalnych związanych z wiarą chrześcijańską i nauką kościoła, organizowany w Polsce od połowy lat 70. XX w. W ramach TKCh odbywały się koncerty, wystawy, spektakle oraz sesje naukowe z udziałem przedstawicieli kościoła, kultury i nauki. Zob. M. Stanula, *Tygodnie Kultury Chrześcijańskiej w Polsce (1975–1993)*, „FIDES Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 1996, nr 1–2, s. 99–109.

²⁶ O. prof. dr hab. Jacek Salij – ur. 19 VIII 1942 r. w Budach k. Dubna na Wołyniu, absolwent ATK w Warszawie, dominikanin. W 1971 r. uzyskał doktorat nauk teologicznych, w 1979 r. habilitację, a w 1991 r. profesurę. Od 1970 r. nauczyciel akademicki w ATK (późniejszy Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego), kierownik Katedry Teologii Dogmatycznej. W latach 1971–1983 duszpasterz sekcji kultury w KIK w Warszawie. Sygnatariusz Listu 59 przeciw planowanym zmianom w Konstytucji PRL. Współpracownik pisma oo. Dominikanów „W Drodze”. Autor tekstów w niezależnych pismach, tj. „Zapis” i „Aneks” (pod ps. Czesław Krzysztofor) oraz „Tu teraz” (pod ps. A. Zwolon). Od 1982 r. duszpasterz środowisk naukowych związanych z „Solidarnością”. Uczestnik tajnej Rady Edukacji Narodowej. Członek Komitetu Obywatelskiego przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność” Lechu Wałęsie. Członek PEN Clubu. W latach 1981–1989 wygłaszał wiele odczytów dla środowisk niezależnych w kościołach w różnych miastach Polski. Autor wielu publikacji naukowych, popularnonaukowych oraz tłumaczeń książek. W 2007 r. odznaczony Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski; zob. G. Polak, op. cit., s. 321.

²⁷ AIPN, IPN BU 01329/729, cz. 2, Meldunek operacyjny nr 108, 18 IV 1988 r., k. 10. Prelekcję o. Jacka Salija poprzedziły występy scholii i zespołu młodzieżowego z Lekowa. W programie był też występ Krzysztofa Kolbergera, jednak został odwołany z powodu choroby aktora.

²⁸ Andrzej Jerzy Zakrzewski (ur. 22 VIII 1941 r., zm. 10 II 2000 r.) – w 1967 r. ukończył studia na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego oraz objął stanowisko

i chłopci 1986”. Podczas wystąpienia dr Zakrzewski zwrócił uwagę na trudną sytuację polskiego rolnictwa i niedoceniającą rolę chłopów przez władzę i społeczeństwo. Wskazywał, że polskie rolnictwo jest niedoinwestowane, przemysł rolno-spożywczy jest zbyt wolno rozbudowywany, a co za tym idzie – nie jest w stanie przerobić płodów rolnych. Po części wykładowej, słuchacze, wśród których znaleźli się również rolnicy, zadawali pytania dotyczące kryzysu rolnictwa, fundacji rolniczej oraz perspektyw wyjścia z załamania polskiego rolnictwa²⁹.

Jako ostatni w programie ciechanowskiego TKCh wystąpił ks. Henryk Seweryniak³⁰, profesor Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku, który swoje wystąpienie poświęcił kulturze wśród młodzieży i elementom ją kształtującym. W trakcie wykładu przytaczał fragmenty wierszy Czesława Miłosa oraz w kilku zdaniach przypomniał sylwetkę zmarłego po internowaniu Andrzeja Kijowskiego³¹. Podobnie jak w poprzednich wystąpieniach, SB nie stwierdziła w przekazie księdza niewygodnych dla ustroju treści³².

Przedstawione powyżej spotkania stały się wystarczającą podstawą dla organów bezpieczeństwa do sporządzenia planu działań operacyjnych w ramach

adiunkta w Instytucie Historii Polskiej Akademii Nauk, w latach 1979–1981 był zastępcą dyrektora Zakładu Historii Ruchu Ludowego. W latach 1991–1995 pracował w kancelarii Prezydenta Lecha Wałęsy. W 1997 r. został wybrany posłem na Sejm III kadencji z Akcji Wyborczej Solidarność okręgu warszawskiego. W 1999 r. został Ministrem Kultury i Sztuki w rządzie Jerzego Buzka.

²⁹ AIPN, IPN BU 01329/729, cz. 2, Meldunek operacyjny nr 115, 23 IV 1988 r., k. 11. W tym samym dniu w ramach TKCh odbyły się również prelekcje i występy w innych parafiach Ciechanowa. W kościele pw. św. Piotra wykład na temat Całunu Turyńskiego wygłosił prof. Kazimierz Blankiewicz. Z kolei w kościele pw. św. Józefa wystąpił teatr seminaryjny z Czerwińska, który przedstawił sztukę pt. „Męka Jezusa Chrystusa”.

³⁰ Henryk Seweryniak – ur. 20 IX 1951 r. w Budach Kozickich k. Gostynina, w 1975 r. ukończył Wyższe Seminarium Duchowne w Płocku, od 1984 r. doktor teologii, od 1997 r. profesor Akademii Teologii Katolickiej. Współorganizator TKCh.

³¹ Andrzej Kijowski (ur. 29 XI 1928 r., zm. 29 VI 1985 r.) – absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego, polski krytyk literacki, pisarz i scenarzysta. Autor felietonów w „Przeglądzie Kulturalnym” i „Tygodniku Powszechnym”. Był redaktorem miesięcznika „Twórczość”. Był kierownikiem literackim Teatru Dramatycznego m.st. Warszawy oraz dyrektorem Teatru im. Juliusza Słowackiego w Krakowie. Ponadto był jednym z założycieli Polskiego Porozumienia Niepodległościowego, sygnatariuszem Listu 15 i Memoriału 101. W stanie wojennym więziony w Jaworznie. Zob. W. Tomaszewska, *Andrzej Kijowski. Biografia, bibliografia, recepcja. Studium dokumentacyjne*, Warszawa 2005; *Biografia literacka jako tekst otwarty (przykład kariery pisarskiej Andrzeja Kijowskiego)*, [w:] *Kariera pisarza w PRL-u*, red. M. Budnik, K. Budrowska, E. Dąbrowicz, K. Kościewicz, Warszawa 2014, s. 277–297.

³² AIPN, IPN BU 01329/729, cz. 2, Meldunek operacyjny nr 118, 23 IV 1988 r., k. 12. Po prelekcji ks. Seweryniaka wystąpił zespół muzyczny z Płocka „Voxclamantis”, który odśpiewał 10 piosenek o treści religijnej.

SOS kryptonim „Tekla”. Jak wynika z jego treści, WUSW prognozowało, iż organizowane spotkania mogą posłużyć do przekazywania wrogich treści politycznych, a nawiązanie kontaktów z przedstawicielami szeroko rozumianej opozycji oraz niezależnymi twórcami może ułatwić miejscowej inteligencji dostęp do materiałów bezdebitowych. Tym samym do zadań bezpieczeństwa należało: ustalenie osób zaangażowanych w organizację spotkań oraz ich celów i motywów działania, ustalenie, czy podczas spotkań kolportowane są nielegalne wydawnictwa, a także zbieranie przy pomocy TW informacji o księżkach zaangażowanych w pracę duszpasterską³³.

Niepokój SB wzbudziły meldunki sporządzane za bazy informacji pozytywnych od TW, z których wynikało, że w organizowane spotkania silnie zaangażowani są byli działacze miejscowej „Solidarności”³⁴. I choć na liście osób mających związek z omawianą sprawą widnieje 38 nazwisk³⁵, to jednak szczególną uwagę zwracano na internowanych w stanie wojennym Ireneusza Gallerę³⁶ i Andrzeja Wojdyłę³⁷.

³³ AIPN, IPN BU 01329/729, cz. 1, Plan wykonawczy do sprawy operacyjnego sprawdzenia kryptonim „Tekla”, 2 V 1988 r., k. 8–9.

³⁴ AIPN, IPN BU 01329/729, cz. 2, Pismo Naczelnika Wydziału IV WUSW w Ciechanowie do Naczelnika Wydziału III i VI WUSW w Ciechanowie oraz z-cy Szefa RUSW ds. SB w Ciechanowie, 7 VI 1988 r., k. 14.

³⁵ AIPN, IPN BU 01329/729, cz. 1, Wykaz osób mających związek ze sprawą, [b.d.], k. 6. Oprócz osób, które zdaniem SB zasługiwały na uwagę z punktu widzenia operacyjnego, na listę trafili także zapraszani prelegenci.

³⁶ Ireneusz Gallera – ur. 9 XII 1944 r. w Sensburgu (Mrągowie), były sekretarz Miejskiej Komisji Porozumiewawczej NSZZ „Solidarność” w Ciechanowie. 13 XII 1981 r. internowany i osadzony w Zakładzie Karnym w Iławie, gdzie przebywał do 26 V 1982 r. Z internowania zwolniony 28 VI 1982 r. Zob. AIPN, IPNU BU 01329/685, Meldunek operacyjny, 25 II 1982 r., k. 11–13.

³⁷ Andrzej Wojdyło (ur. 5 XI 1955 r. w Mławie, zm. 17 VI 2008 r. w Płońsku) – od 1961 r. mieszkał w Ciechanowie. W latach 1962–1970 uczęszczał do Szkoły Podstawowej nr 3 w Ciechanowie. Następnie w latach 1970–1974 pobierał naukę w Liceum Ogólnokształcącym im. Zygmunta Krasińskiego w Ciechanowie. Słuchacz Państwowego Studium Kulturalno-Oświatowego i Bibliotekarskiego w Ciechanowie. W 1975 r. ubiegał się o przyjęcie na studia wyższe na Uniwersytet Warszawski na Wydział Geografii. Po tym jak nie został przyjęty, w 1976 r. złożył podanie o przyjęcie na studia do Wyższej Szkoły Pedagogicznej (WSP) w Olsztynie na kierunek historia, które ukończył z wynikiem bardzo dobrym 30 VI 1980 r. (praca dyplomowa pt. „Polityka wewnętrzna Konstantina Wielkiego” napisana pod kierunkiem doc. dr hab. Tadeusza Marii Gelewskiego), otrzymując tytuł magistra historii o specjalności nauczycielskiej. W latach 1980–1981 pracował w redakcji katolickiego dziennika „Słowo Powszechne” w Oddziale Wojewódzkim „PAX” w Ciechanowie. W 1980 r. wstąpił do „Solidarności” i pełnił funkcję rzecznika prasowego ciechanowskiego oddziału NSZZ „Solidarność”. Internowany od 13 XII 1981 r. do 8 I 1982 r. w Zakładzie Karnym

Z uwagi na okres urlopowy przypadający na lipiec i sierpień, ks. Kokosiński podjął decyzję, iż na ten czas comiesięczne spotkania w parafii zostają zawieszane. Ich inauguracja (wznowienie) nastąpi we wrześniu lub październiku, o czym zainteresowani zostaną powiadomieni podczas mszy świętej³⁸.

Zanim jeszcze doszło do pierwszego powakacyjnego spotkania, SB zdobywała informacje o prelegentach, których miało w planach zaprosić środowisko inteligencji katolickiej. Jak słusznie ustalili TW, gościem pierwszego spotkania po przerwie, które odbyło się 10 października 1988 roku był ks. Michał Grzybowski. Swoją prelekcję poświęcił tematyce tysiąclecia chrztu Rusi³⁹.

Następne spotkanie, które miało miejsce 16 listopada 1988 roku, obecnością w parafii pw. św. Tekli zaszczylił pochodzący z Mławy adwokat – dr Ryszard Juszkiewicz⁴⁰. Rozpoczynając prelekcję, nawiązał do pracy adwokatów. Podkre-

w Iławie. W latach 1982–1984 pracował w Wojewódzkim Urzędzie Statystycznym w Ciechanowie. Następnie był wicedyrektorem Przedsiębiorstwa Zagranicznego „Takon”. Współzałożyciel Katolickiego Stowarzyszenia „Politicus”, a także wiceprzewodniczący Wojewódzkiego Komitetu Obywatelskiego „Solidarność”. Od 1 IX do końca 1993 r. był pierwszym niekomunistycznym wojewodą ciechanowskim. W 1994 r. został wiceprezesem zarządu Towarzystwa Ubezpieczeń Wzajemnych TUW, a od roku 1995 do 2008 stał na czele zarządu tej firmy. Zmarł wskutek obrażeń doznanych podczas wypadku drogowego. Zob. AIPN, IPN Bi 71/99, Akta internowanego Andrzeja Wojdyła, Nakaz zatrzymania i doprowadzenia, 13 XII 1981 r., k. 1; Decyzja nr 1/82 o uchyleniu internowania, 8 I 1982 r., k. 3; AIPN, IPN Gd 587/1, Skorowidz alfabetyczny osób internowanych w Zakładzie Karnym w Iławie za lata 1981–1982 (dzięki uprzejmości Pani Renaty Gieszczyńskiej skorzystałem ze skorowidza, który bezpośrednio pochodzi z Archiwum Zakładowego Zakładu Karnego w Iławie, a obecnie przechowywany jest w AIPN w Gdańsku); Archiwum Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego [dalej: AUWM] w Olsztynie, sygn. AR-316/110, Akta studenta Wojdyła Andrzej, Podanie o przyjęcie na kierunek studiów historia, 14 V 1976 r., k. 1; Życiorys kandydata, 14 V 1976 r.; Ocena pracy dyplomowej, 26 VI 1980 r., k. 35; Protokół komisji egzaminu magisterskiego, 30 VI 1980 r., k. 37; *Andrzej Wojdyła – wojewodą ciechanowskim*, „Tygodnik Ciechanowski” z 31 VIII 1990 r., nr 35, s. 2; Z. Ptasiwicz, *Województwo ciechanowskie – zdarzenia i ludzie*, „Studia Mazowieckie”, 1995, nr 1–2, s. 188; idem, *Województwo ciechanowskie – zdarzenia i ludzie*, „Studia Mazowieckie”, 2005, nr 1, s. 95; *Nekrolog Andrzeja Wojdyły*, „Samorządowiec Powiatu Ciechanowskiego”, 2008, nr 11, s. 1. W dokumentach wytworzonych przez aparat bezpieczeństwa błędnie zapisano, że Andrzej Wojdyła studiował w latach 1976–1981. Zob. AIPN, IPN BU 01329/729, cz. 2, Notatka służbowa z ustaleń dokonanych w Bazie Ewidencji Ludności, 25 V 1988 r., k. 13. Tymczasem Wojdyła studiował na WSP od 1 X 1976 r. do 30 VI 1980 r. Zob. AUWM, sygn. AR-316/110, Akta studenta Wojdyła Andrzej.

³⁸ AIPN, IPN BU 01329/729, cz. 2, Wyciąg z informacji od KO „JT”, 14 VI 1988 r., k. 19.

³⁹ AIPN, IPN BU 01329/729, cz. 2, Wyciąg z informacji operacyjnej od TW ps. „Sowa”, 8 X 1988 r., k. 20. Był to wówczas temat bardzo aktualny, ponieważ w roku 1988 upłynęło 1000 lat od momentu, kiedy Włodzimierz I Wielki przyjął chrzest Rusi.

⁴⁰ Ryszard Juszkiewicz – ur. 1 I 1928 r. w Janowie nad Orzycem. W 1952 r. ukończył Wydział Prawa Uniwersytetu Warszawskiego (I stopnia), a w 1959 r. studia prawnicze II stopnia oraz

ślał, że praca w tym zawodzie była szczególnie ciężka w okresie stalinizmu, gdzie adwokata uważano za wroga ustroju. Stosowano wówczas tortury, przyjmując zasadę, że za jedyny dowód winy wystarczy przyznanie się oskarżonego. Jednak jak stwierdził prelegent, nawet w okresie tak ciężkich czasów można było spotkać wielu adwokatów podobnych do mecenasa Władysława Siły-Nowickiego⁴¹. W dalszej części w ramach obchodów 70. rocznicy odzyskania niepodległości przez Polskę, omówił historię kształtowania się granicy wschodniej Polski ze szczególnym uwzględnieniem wojny polsko-bolszewickiej, a skończył na traktacie ryskim. Wybór tematu Juszkiewicz uzasadniał faktem, iż w środkach masowego przekazu obszernie przedstawiono historię do 11 listopada 1918 roku, natomiast przemilczano temat granicy wschodniej i wojny ze Związkiem Radzieckim. Podsumowując swoją prelekcję, zwrócił uwagę na zaniedbane cmentarze w regionie, na których spoczywają polscy żołnierze polegli w 1920 roku.

studia zaoczne na Wydziale Historii tegoż uniwersytetu. W 1968 r. uzyskał tytuł doktora nauk humanistycznych, a w 1991 r. doktora habilitowanego. W latach 1952–1988 pracował jako sędzia i przewodniczący wydziału cywilnego w sądach powiatowych w Żurominie i Mławie. W latach 1980–1982 był doradcą „Solidarności”, w latach 1989–1993 był senatorem I i II kadencji z ramienia Komitetu Obywatelskiego województwa ciechanowskiego. Ponadto był także dyrektorem Głównej Komisji do Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. W swoim dorobku naukowym ma kilkanaście książek oraz blisko 500 artykułów. Szerzej zob. biogram na okładce (czwórcie redakcyjnej) książki R. Juszkiewicz, *Czas cierpień, walki i bohaterstwa. Powiat przasnyski w latach 1939–1945*, Przasnysz 1993; AIPN, IPN BU 01210/31, Notatki biograficzne dotyczące osób zajmujących wyższe stanowiska w urzędach państwowych, Notatka opracowana przez Departament III Ministerstwa Spraw Wewnętrznych dotycząca Ryszarda Juszkiewicza, 18 V 1989 r., k. 160.

⁴¹ Władysław Siła-Nowicki (ur. 22 VI 1913 r. w Warszawie, zm. 25 II 1994 r. w Warszawie) – absolwent Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Ukończył Szkołę Podchorążych Rezerwy w Grudziądzu w stopniu podporucznika. W 1939 r. brał udział w kampanii obronnej w szeregach 6. Pułku Strzelców Konnych, gdzie został ciężko ranny. Następnie żołnierz SZP, ZWZ, AK, działacz Delegatury Rządu RP na Kraj, dowódca drużyny Kedywu AK oraz uczestnik Powstania Warszawskiego. Od 1946 r. komendant obwodu lubelskiego WiN. Aresztowany i skazany na karę śmierci zamienioną na dożywocie. Więziony w Areszcie Śledczym Warszawa-Mokotów, Zakładzie Karnym we Wronkach oraz w Strzelcach Opolskich. W 1956 r. zwolniony i rok później zrehabilitowany. Od 1959 r. adwokat; członek warszawskiego KIK; obrońca w procesach rehabilitacyjnych żołnierzy AK i WiN; doradca prawny Episkopatu Polski; sygnatariusz Listu 59 do Sejmu PRL; współpracownik KOR, KSS KOR; współautor statutu „Solidarności”. W latach 1981–1985 członek Naczelnej Rady Adwokackiej; doradca Lecha Wałęsy podczas strajku w Stoczni Gdańskiej; uczestnik obrad plenarnych Okrągłego Stołu. W 2006 r. pośmiertnie odznaczony Krzyżem Wielkim Orderu Odrodzenia Polski. Szerzej zob. W. Siła-Nowicki, *Wspomnienia i dokumenty*, t. 1–2, do druku przygotowała M. Nowicka-Maruszyk, Wrocław 2002; A. Borowski, M. Łątkowska, *Siła-Nowicki Władysław*, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 1, Warszawa 2010, s. 408–409.

W kwestiach istotnych dla aparatu bezpieczeństwa bezpieka zwróciła uwagę, że w spotkaniu, w którym uczestniczyło ok. 35 osób, nie wystąpiły negatywne akcenty polityczno-społeczne⁴².

Kolejne spotkanie zorganizowane przez grupę inteligencji katolickiej odbyło się 20 lutego 1989 roku. Poprzedziła je uroczysta msza święta, poświęcona rocznicy urodzin i śmierci Zygmunta Krasińskiego⁴³. Jako, że od 6 lutego 1989 roku trwały obrady „Okrągłego Stołu”, ks. Kokosiński, celebrując mszę, odwołał się do negocjacji władz PRL z opozycją, konkludując, iż za motto obradującym powinny posłużyć słowa Krasińskiego: „Galilaeevicisti!”⁴⁴. Bezpośrednio po mszy prelekcję na temat życia i twórczości Zygmunta Krasińskiego wygłosił dyrektor Muzeum Romantyzmu w Opinogórze – dr Janusz Królik⁴⁵, który w swojej wypowiedzi starał się przedstawić życie poety jako chrześcijanina głęboko wierzącego w Boga⁴⁶.

Jak już wspominałem na wstępie artykułu, wszelkie inicjatywy i rozmowy dotyczące powołania KIK-u w Ciechanowie nie doczekały się realizacji. Według oficerów SB prowadzących SOS „Tekla” odpowiedzialność za ten stan rzeczy leżała po stronie miejscowego kleru, który chciał mieć pełną kontrolę nad

⁴² AIPN, IPN BU 01329/729, cz. 2, Meldunek operacyjny nr 360, 17 XI 1988 r., k. 22–23.

⁴³ Jednocześnie obchodzona rocznica urodzin i śmierci Zygmunta Krasińskiego wynikała z tego, iż poeta ten urodził się 19 II 1812 r., a zmarł 23 II 1859 r. Tym samym luty 1989 r. był wyjątkową okazją do przypomnienia twórczości polskiego wieszca i zadumy nad 130. rocznicą jego śmierci.

⁴⁴ „Galilaeevicisti!” – „Galilejczyku, zwyciężyłeś”. W dokumentach aparatu bezpieczeństwa sporządzający notatkę kpt. Jasiński zapisał, jakoby ks. Kokosiński wypowiedział słowa „Galilejczyku zwyciężaj”. Trudno ocenić, czy rzeczywiście tak wypowiedziane słowa padły z ambony, czy też zapis ten wynika z nieznamomości literatury i języka łacińskiego przez funkcjonariusza SB; zob. AIPN, IPNU BU 01329/729, cz. 2, Informacja dotycząca mszy w parafii pw. św. Tekli, 27 II 1989 r., k. 26. Słowa „Galilaeevicisti!” przypisywane są rzymskiemu cesarzowi Julianowi II Apostacie, który miał je wypowiedzieć w chwili śmierci, uznając tym samym zwycięstwo chrześcijaństwa. Jest to o tyle znamienne, iż w czasie swojego panowania (361–363 n.e.) chciał stłumić chrześcijaństwo i przywrócić pogaństwo ukształtowane w duchu neoplatonickim. Po wiekach słowa te zostały wypowiedziane przez Pankracego – bohatera dramatu *Nie-Boska komedia* Zygmunta Krasińskiego; zob. Z. Krasiński, *Nie-Boska komedia*, Kraków 1925, s. 100. Szerzej na temat komentarzy i interpretacji zakończenia dramatu Krasińskiego zob. L. J. Zienkiewicz, *Wizerunki polityczne literatury polskiej. Kurs publiczny wykładany w Paryżu w okręgu Towarzystw Uczonych (Cercle des Sociétés Savantes)*, t. 1, Lipsk 1867, s. 151; S. Skwarczyńska, *Leona Schillera trzy opracowania teatralne Nie-Boskiej komedii w dziejach jej inscenizacji w Polsce*, Warszawa 1959, s. 26.

⁴⁵ Doktor Janusz Królik (ur. 20 V 1932 r. w Siedlcach, zm. 23 X 2010 w Siedlcach) – zob. *Janusz Królik. Muzealniki i regionalista*, red. I. Kotowicz-Borowy, Ciechanów 2014.

⁴⁶ AIPN, IPNU BU 01329/729, cz. 2, Informacja dotycząca mszy w parafii pw. św. Tekli, 27 II 1989 r., k. 26.

działalnością grupy katolickiej inteligencji i wstrzymywał jej prace zmierzające do rejestracji Klubu⁴⁷.

Niemniej jednak z uwagi na zmieniającą się sytuację polityczną w kraju, związaną z obradami Okrągłego Stołu, a ściślej z pracami Podzespołu ds. Stowarzyszeń i Samorządu Terytorialnego⁴⁸ nad projektem ustawy Prawo o stowarzyszeniach, tworzyły się dogodne warunki do powołania stowarzyszenia⁴⁹.

Z tej sytuacji postanowili skorzystać przedstawiciele ciechanowskiej inteligencji katolickiej, którzy 20 marca 1989 roku spotkali się w sali katechetycznej parafii pw. św. Tekli w Ciechanowie, celem powołania stowarzyszenia pod nazwą Katolickie Stowarzyszenie „Politicus”⁵⁰. W zebraniu założycielskim wzięło

⁴⁷ Z informacji dostarczonych SB przez TW ps. „Józef” miało wynikać, iż „inicjatywy [środowisk inteligencji] torpeduje sam kler, co wyrażało się początkowo w linii postępowania ks. Głowickiego, a obecnie ks. Kokosińskiego. Kler zazdrośnie strzeże swojej pozycji, co szczególnie uwidocznilo się podczas Tygodnia Kultury Chrześcijańskiej w br. w Ciechanowie. Księża uczynili wszystko, aby każda impreza była firmowana przez nich i aby na nich spływał splendor organizacyjny. Powyższe w opinii omawianego środowiska oraz to, że kler niechętnie widział instytucje partnerskie na swoim odcinku działania, przyszyły KIK (a nawet inicjatywy tworzenia) stara się otaczać cenzurą, pragnie podporządkować swoim zamierzeniom i sterować określonymi przedsięwzięciami, obawia się konkurencji i krytyki ze strony partnera, zniechęca osoby, które są zainteresowane do tworzenia KIK. W omawianym środowisku stwierdza się, że ks. Głowicki i ks. Kokosiński» w butach wchodzą« we wszelką działalność klerykalną wychodzącą poza działalność osób duchownych, »podcinają skrzydła« wszelkim inicjatywom społecznym. Stąd sądzi się, że w dalszym ciągu katolicy świeccy będą działać w formie grupy nieformalnej i nie dojdzie szybko do utworzenia KIK”; zob. AIPN, IPN BU 01329/729, cz. 2, Wyciąg z informacji operacyjnej od TW „Józef”, 12 VII 1988 r., k. 18.

⁴⁸ Biblioteka Sejmowa [dalej: BS], Stenogram z posiedzenia Podzespołu do Spraw Stowarzyszeń i Samorządu Terytorialnego z 21 II 1989 r., Warszawa 1990, ss. 101; Stenogram z posiedzenia Grupy do Spraw Stowarzyszeń z 27 II 1989 r., Warszawa 1990, ss. 154; Stenogram z posiedzenia Grupy do Spraw Stowarzyszeń z 7 III 1989 r., Warszawa 1990, ss. 109; Stenogram z posiedzenia Grupy do Spraw Stowarzyszeń z 17 III 1989 r., Warszawa 1990, ss. 150.

⁴⁹ A. Dudek, *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988–1990*, Kraków 2014, s. 220. Warto zwrócić uwagę, że w przygotowaniach do rozmów Okrągłego Stołu kluczową rolę odegrali działacze z Regionu Mazowsze, w skład którego wchodziło także województwo ciechanowskie. Fakt ten odzwierciedla skład zespołów, podzespołów i grup roboczych. Dla przykładu w składzie podzespołu ds. stowarzyszeń i samorządu terytorialnego znalazło się 18 osób z Mazowsza, zob. W. Domagalski, *NSZZ „Solidarność” Region Mazowsze*, [w:] *NSZZ „Solidarność” 1980–1989*, t. 5, *Polska środkowo-wschodnia*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010, s. 357.

⁵⁰ AIPN, IPN BU 01329/729, cz. 2, Wyciąg z informacji od TW ps. „Roman”, 21 III 1989 r., k. 27. Z uwagi na krótki okres istnienia, Katolickie Stowarzyszenie „Politicus” nie doczekało się żadnego opracowania. Wzmianka pojawia się jedynie w tekście Stefana Chylińskiego, który w zestawieniu tabelarycznym wykazał istnienie stowarzyszenia, podając tylko datę

udział 19 osób, z czego 16 stanowili mieszkańcy Ciechanowa, a 3 pochodziły z miast powiatowych województwa ciechanowskiego i okolic⁵¹. W myśl statutu, stowarzyszenie za cel stawiało sobie m.in.: tworzenie i szerzenie kultury myśli politycznej, publiczne wyrażanie opinii o sprawach kraju, szerzenie kultury narodowej, artystycznej i obyczajowej w oparciu na społecznej nauce Kościoła, kształtowanie osobowości człowieka świadomego swych praw i obowiązków oraz zjednywanie przyjaciół Polski w środowiskach polonijnych i cudzoziemskich. Wymienione cele miały być osiągnięte poprzez: organizowanie seminariów, konferencji, odczytów i innych form wymiany poglądów, prowadzenie działalności wydawniczej, oświatowej, edukacyjnej i badawczej, prowadzenie czytelnicy, bibliotek i klubów oraz inicjowanie współpracy z organizacjami politycznymi, społecznymi, religijnymi, kulturalnymi i gospodarczymi, a w szczególności z instytucjami Kościoła katolickiego. Stowarzyszenie z siedzibą w Ciechanowie przy ul. Augustiańskiej 3a swoim zasięgiem miało objąć województwa: ciechanowskie, olsztyńskie, ostrołęckie, płockie, toruńskie, warszawskie i wrocławskie⁵².

Po złożeniu wniosku o zarejestrowanie stowarzyszenia do Wydziału Społeczno-Administracyjnego Urzędu Wojewódzkiego (UW) w Ciechanowie okazało się, że procedury wpisania do rejestru stowarzyszeń natrafiły na utrudnienia⁵³. Zwrotna wiadomość z UW uzależniała zarejestrowanie od dokonania znaczących zmian w statucie⁵⁴.

powstania, bez zamieszczenia liczby członków, zob. S. Chyliński, *Ruch stowarzyszeniowy*, „Studia Mazowieckie”, 1995, nr 1–2, s. 163.

⁵¹ Archiwum Państwowe w Warszawie [dalej: APW], Oddział w Mławie [dalej: OM], sygn. 820/1468, Katolickie Stowarzyszenie „Politicus” w Ciechanowie, Protokół z wyboru Komitetu Założycielskiego Katolickiego Stowarzyszenia „Politicus”, 20 III 1989 r., k. 3; Wniosek o zarejestrowanie stowarzyszenia, 22 III 1989 r., k. 1. Członkowie założyciele z Ciechanowa to: Maciej Adamkiewicz, Mirosława Bednarczyk, Zbigniew Dymecki, Andrzej Grabski, Janusz Jasiński, Roman Kejza, Czesława Kielak, Leszek Kownacki, Krzysztof Miazga, Grzegorz Moczulski, Ryszard Móravski, Władysław Nowakowski, Grzegorz Piekarski, Stanisław Węglowski, Andrzej Wojdyło, Stanisław Zaleski oraz Ryszard Juszkiewicz z Mławy, Włodzimierz Skibiński z Nowego Dworu i Ryszarda Walczak z Płońska.

⁵² APW OM, sygn. 820/1468, Statut Katolickiego Stowarzyszenia „Politicus”, k. 4–9; AIPN, IPN BU 1585/19141, Statut Katolickiego Stowarzyszenia „Politicus”, k. 1–6.

⁵³ Utrudnienia te mogły wynikać z faktu, iż wniosek rejestracyjny składany był w momencie, gdy obowiązywało jeszcze prawo o stowarzyszeniach z 1932 r. (pomimo że już 17 III 1989 r. projekt nowej ustawy trafił do Sejmu), zgodnie z którym terenowe organy rejestracyjne posiadały szerokie uprawnienia nadzorcze. Poza tym miały możliwość ingerowania w dobór celów statutowych i określania obszaru działań, co w efekcie mogło ograniczać wyrażanie np. poglądów politycznych, zob. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 X 1932 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. z 1932 r., Nr 94, poz. 808).

⁵⁴ APW OM, sygn. 820/1468, Pismo UW w Ciechanowie do Macieja Adamkiewicza, 7 IV 1989 r., k. 10.

Niewątpliwym przełomem w procesie zalegalizowania Katolickiego Stowarzyszenia „Politicus” wniosła Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 roku Prawo o stowarzyszeniach⁵⁵. Stworzyła ona podstawę do czynnego uczestniczenia osób w życiu publicznym i wyrażania własnych poglądów. W kwestiach formalnych kompetencje rejestrowania stowarzyszeń przejął Sąd Wojewódzki w Warszawie, a nadzór nad ich działalnością wyłącznie z punktu widzenia legalności, tzn. zgodności działania z przepisami prawa i postanowieniami statutu, bez wkraczania w ocenę merytorycznych przedsięwzięć i barier politycznych, sprawował wojewoda⁵⁶.

Skutkiem tego było przekierowanie sprawy rejestracji stowarzyszenia przez UW w Ciechanowie do Sądu Wojewódzkiego w Warszawie. W związku z zastrzeżeniami UW do zapisów w statucie, które członkowie stowarzyszenia uznali za sprzeczne z rozumieniem nowej ustawy o stowarzyszeniach⁵⁷, na przełomie lipca i sierpnia 1989 roku odbyły się rozprawy sądowe mające ostatecznie rozstrzygnąć treść statutu⁵⁸. Po uwzględnieniu niektórych uwag i wniesieniu do statutu stosownych poprawek przez Komitet Założycielski stowarzyszenia, 26 września 1989 roku Katolickie Stowarzyszenie „Politicus” zostało wpisane do sądowego rejestru stowarzyszeń⁵⁹.

Statutowa działalność „Politicusa” trwała stosunkowo niedługo, gdyż już w grudniu 1991 roku Zarząd Katolickiego Stowarzyszenia podjął decyzję o jego zawieszeniu⁶⁰. Zdaniem Wiceprzewodniczącego Zarządu Głównego omawianego stowarzyszenia – Macieja Adamkiewicza – głównym powodem wstrzymania pracy organizacji było obciążenie członków obowiązkami wynikającymi z pełnionych funkcji zawodowych, co uniemożliwiało zaangażowanie w działania na gruncie stowarzyszenia⁶¹. Ze względu na brak perspektyw na wznowienie działalności,

⁵⁵ Ustawa z dnia 7 IV 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. z 1989 r., Nr 20, poz. 104).

⁵⁶ J. Orłowska, *Nowe prawo o stowarzyszeniach z objaśnieniami*, Warszawa 1989, s. 8; S. Chyliński, op. cit., s. 152–153; P. Suski, *Stowarzyszenia w prawie polskim*, Warszawa 2002, s. 31, 33–34, 253–262; idem, *Stowarzyszenia i fundacje*, Warszawa 2008, s. 34, 469–477.

⁵⁷ APW OM, sygn. 820/1468, Pismo procesowe Stanisława Zaleskiego do VIII Wydziału Cywilnego Sądu Wojewódzkiego w Warszawie, 31 VII 1989 r., k. 15–16.

⁵⁸ AIPN, IPN BU 01329/729, cz. 2, Notatka służbowa, 12 X 1989 r., k. 90.

⁵⁹ APW OM, sygn. 820/1468, Pismo Sądu Wojewódzkiego w Warszawie do UW w Ciechanowie, 12 X 1989 r., k. 22; Statut Katolickiego Stowarzyszenia „Politicus”, k. 23–26; Pismo UW w Ciechanowie do Dyrektora Departamentu Społeczno-Administracyjnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Warszawie, 23 X 1989 r., k. 27.

⁶⁰ APW OM, sygn. 820/1468, Pismo Macieja Adamkiewicza do UW w Ciechanowie, 6 XII 1991 r., k. 36.

⁶¹ APW OM, sygn. 820/1468, Notatka służbowa z rozmowy przeprowadzonej przez Stefana Chylińskiego – starszego inspektora wojewódzkiego w Wydziale Spraw Obywatelskich UW w Ciechanowie z Maciejem Adamkiewiczem, 27 V 1992 r., k. 37.

w grudniu 1994 roku stowarzyszenie wszczęło procedury, które miały na celu prawne rozwiązanie organizacji⁶², co nastąpiło 2 czerwca 1995 roku⁶³.

Legalne funkcjonowanie Stowarzyszenia niestety nie pozostawało wolne od nadzoru miejscowej SB. Już 13 grudnia 1989 roku WUSW w Ciechanowie wszczął SOS o kryptonimie „Elita”, której celem było „rozpoznanie relacji pomiędzy deklarowanymi w ramach statutu [...], a rzeczywistość w tym czasie prowadzoną pracą”⁶⁴. Funkcjonariusz wnioskujący w SOS – por. Marek Śliwiński następująco charakteryzował „Politicusa”:

prekursorzy idei „Politicusa” [...] jawią się podmiotami opiniotwórczymi słyszalnymi zarówno przez władze województwa jak i społeczeństwo. Za nadrzędną wartość uznają katolicką naukę społeczną, stąd też nie widzą miejsca w swoich szeregach dla walczących ateistów ani też dla uczestników ruchu politycznego filozoficznie materialistycznego⁶⁵.

Jednak zainteresowanie bezpieczeństwa omawianym stowarzyszeniem nie trwało długo i w związku z zachodzącymi w kraju zmianami społeczno-politycznymi postanowiono nie kontynuować działań operacyjnych i zakończyć SOS „Elita” z dniem 19 maja 1990 roku⁶⁶.

Warto także wspomnieć, iż Katolickie Stowarzyszenie „Politicus” w Ciechanowie doczekało się powołania swojej agendy w Bieżuniu⁶⁷. Z inicjatywą zmierzającą do założenia „Politicusa” w listopadzie 1989 roku wystąpił ks. prefekt Zbigniew Kaniecki. W tym celu 25 listopada 1989 roku „Politicus” wspólnie z Komitetem Obywatelskim „Solidarność” w Bieżuniu zorganizował spotkanie z senatorem Ryszardem Juszkiewiczem i posłem Stanisławem Węglowskim, parlamentarzystami z województwa ciechanowskiego, na które licznie przybyli mieszkańcy Bieżunia, Żuromina i okolicznych wiosek. Dwa miesiące później, 2 lutego 1990 roku, w Bieżuniu rozpoczął działalność Oddział Katolickiego

⁶² APW OM, sygn. 820/1468, Pismo Zarządu Katolickiego Stowarzyszenia „Politicus” do Stefana Chylińskiego, 10 XII 1994 r., k. 39; Pismo UW w Ciechanowie do VII Wydziału Cywilnego i Rejestrowego Sądu Wojewódzkiego w Warszawie, 20 XII 1994 r., k. 38.

⁶³ APW OM, sygn. 820/1468, Postanowienie Sądu Wojewódzkiego w Warszawie w sprawie rozwiązania Katolickiego Stowarzyszenia „Politicus”, 2 VI 1995 r., k. 42.

⁶⁴ AIPN, IPN BU 01329/759, Sprawa Operacyjnego Sprawdzenia kryptonim: Elita. Materiały dotyczące Katolickiego Stowarzyszenia „Politicus”, Wniosek o wszczęcie Sprawy Operacyjnego Sprawdzenia kryptonim „Elita”, 13 XII 1989 r., k. 1.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ AIPN, IPN BU 01329/759, Notatka służbowa dotycząca SOS „Elita”, 19 V 1990 r., k. 2.

⁶⁷ Biezuń – miasto oddalone od Ciechanowa o ok. 60 km. W latach 1975–1998 w składzie powiatu żuromińskiego należało do województwa ciechanowskiego.

Stowarzyszenia „Politicus”, który oprócz realizacji zadań statutowych, wspierał działalność lokalnych struktur „Solidarności”⁶⁸.

Reasumując, należy podkreślić, że parafia pw. św. Tekli w Ciechanowie była miejscem różnorodnych niezależnych inicjatyw społecznych nastawionych przede wszystkim na działalność oświatową, kulturalną, religijną i polityczną. Całość przedsięwzięć nie przyniosłaby zakładanego rezultatu, gdyby nie pomoc lokalnego kleru. Podobnie jak w miastach, w których funkcjonowały KIK-i, tak i w Ciechanowie w schyłkowym okresie PRL-u księża z ambon informowali o terminach i miejscach spotkań, na które udostępniali plebanie i domy katechetyczne⁶⁹.

Pomimo że w Ciechanowie nigdy nie doszło do powołania KIK-u, działania omawianej grupy ciechanowian w niestabilnym okresie politycznym, jakim były lata 80., stały się aktem odwagi i niezależności oraz świadectwem obecności opozycji. Przypuszczać tylko można, że gdyby w ramach grupy ciechanowskiej inteligencji katolickiej zgromadzonej pod szyldem Katolickiego Stowarzyszenia „Politicus” zaangażowanych było więcej osób, statutowe założenia uległyby rozszerzeniu i pozwoliłyby skuteczniej oddziaływać na szersze grono społeczeństwa regionu, kształtując ich mentalność i światopogląd.

Tabela 1. Wykaz osób zaangażowanych w działalność inteligencji katolickiej przy parafii pw. św. Tekli w Ciechanowie⁷⁰

Nazwisko i imię	Zawód/Wykształcenie	Miejsce pracy
Adamkiewicz Krystyna	Pedagog	Szkoła Podstawowa nr 5 w Ciechanowie
Adamkiewicz Maciej Adam	Nauczyciel	Szkoła Podstawowa nr 5 w Ciechanowie
Bartczuk Stanisław	Lekarz	Terenowa Stacja Sanepid w Ciechanowie

⁶⁸ S. Ilski, *Komitet Obywatelski „Solidarność” w Bieżuniu w latach 1989–1990*, „Bieżuńskie Zeszyty Historyczne”, 2000, t. 18, s. 142–143. Przewodniczącym Oddział Katolickiego Stowarzyszenia „Politicus” w Bieżuniu był Andrzej Kraśniewski, wiceprzewodniczącą – Ewa Łubińska i sekretarzem – Krzysztof Szczechowicz.

⁶⁹ R. D. Walczak, *Partie polityczne w województwie ciechanowskim*, Pułtusk 2005, s. 153.

⁷⁰ Prezentowana tabela zawiera nazwiska osób, które pozostawały w zainteresowaniu SB. Pogrubione zostały nazwiska 16 z 19 członków założycieli Katolickiego Stowarzyszenia „Politicus” (pełna lista członków założycieli zob. przypis nr 51). Znak „-” oznacza, iż nie udało ustalić się wykształcenia oraz wykonywanego zawodu. Z całą pewnością nie są to wszystkie osoby zaangażowane w działalność inteligencji katolickiej, a tylko te, co do których zachowały się dokumenty archiwalne.

cd. tabeli 1

Bednarczyk Mirosława Anna	–	Narodowy Bank Polski w Ciechanowie
Dymecka Stanisława	Nauczyciel	Wojewódzka Poradnia Wychowawczo-Zawodowa
Dymecki Zbigniew	Mgr. inż	Wojewódzka Dyrekcja Inwestycji w Ciechanowie
Gallera Ireneusz Anatoliusz	Pielęgniarz	Urząd Wojewódzki w Ciechanowie
Grabski Andrzej	Lekarz weterynarii	Emeryt
Jasińska Barbara	Technolog	Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska” w Opinogórze
Jasiński Janusz Waldemar	Technik leśnictwa	Stolbud
Jaskólski Henryk	Nauczyciel	Emeryt
Kejza Roman	–	Emeryt
Kielak Czesława	Lekarz	Wojewódzki Szpital Zespolony w Ciechanowie
Moczulska Halina	–	Emerytka
Moczulski Grzegorz	–	Wojewódzkie Biuro Planowania Przestrzennego w Ciechanowie
Mórawska Jadwiga Konstancja	Pracownik umysłowy	Wojewódzki Związek Gminnych Spółdzielni w Ciechanowie
Mórawski Ryszard	Technik księgarski/ Sprzedawca	Dom Książki w Ciechanowie
Nowakowska Małgorzata	Nauczyciel	Szkoła Podstawowa nr 5 w Ciechanowie
Nowakowski Władysław	Zaopatrzeniowiec	Kombinat Budowlany
Olszewski Jerzy	Farmaceuta	Emeryt
Piekarska Barbara	Pracownik umysłowy	Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska” w Opinogórze
Piekarski Grzegorz Andrzej	Architekt	Wojewódzkie Biuro Planowania Przestrzennego w Ciechanowie
Skibiński Włodzimierz	Prawnik	Zespół Adwokacki nr 1 w Ciechanowie
Skrzypczak Julian Franciszek	–	Emeryt
Szpojankowski Leon	Ślusarz	Emeryt
Walczak Ryszarda Danuta	Prawnik	Sąd Rejonowy w Płońsku
Węglewicz Mieczysław	Lekarz	Wojewódzki Szpital Zespolony w Ciechanowie

cd. tabeli 1

Węglowska Marianna Zofia	Geodeta	Wojewódzki Zakład Robót Inżynierskich
Węglowski Stanisław	Pracownik umysłowy	Bank Gospodarki Żywnościowej w Ciechanowie
Wojdyło Andrzej	Nauczyciel	Wojewódzki Urząd Statystyczny w Ciechanowie
Zaleska Małgorzata	Nauczyciel	Szkoła Podstawowa nr 1 w Ciechanowie
Zaleski Stanisław Michał	Prawnik	Zespół Adwokacki nr 1 w Ciechanowie

Źródło: opracowanie własne na podstawie AIPN, IPN BU 01329/729, cz. 2, k. 13, 15–17, 45–66, 69–70, 80, 83–85.

**CODE NAME „TEKLA”. THE ACTIVITY
OF CATHOLIC INTELLIGENCE, ASSEMBLED NEAR LOCAL
CHURCH DEDICATED TO SAINT TEKLA IN CIECHANOW,
IN THE LIGHT OF DOCUMENTS CREATED
BY SECURITY SERVICE IN THE POLISH PEOPLE’S REPUBLIC**

The article presents activity of Catholic intelligence assembled near local church dedicated to Saint Tekla in Ciechanow during 1988–1989. The main target of this study is to introduce to the reader documentation created by security service in the Polish People’s Republic according to cultural and educational aspect of local church’s activities. Moreover the text describes the case of creation of Catholic Association called „Politicus” which was second best of intelligence catholic clubs existing in the country.

Bibliografia

Źródła:

- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, IPN Bi 71/99, Akta internowanego Andrzeja Wojdyło.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, IPN BU 1585/19141, Statut Katolickiego Stowarzyszenia „Politicus”.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, IPN BU 0912/1627, Akta personalne funkcjonariusza MO – Wiesława Jasińskiego.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, IPN BU 01210/31, Notatki biograficzne dotyczące osób zajmujących wyższe stanowiska w urzędach państwowych.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, IPN BU 01329/685, Sprawa Operacyjnego Rozpracowania kryptonim: Nieznajomy. Materiały dotyczące członków byłej Międzyzakładowej Komisji Porozumiewawczej NSZZ „Solidarność” w Ciechanowie.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, IPN BU 01329/729, Sprawa Operacyjnego Sprawdzenia kryptonim: Tekla. Materiały dotyczące działalności księdza Kokosińskiego, proboszcza parafii świętej Tekli w Ciechanowie.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, IPN BU 01329/759, Sprawa Operacyjnego Sprawdzenia kryptonim: Elita. Materiały dotyczące Katolickiego Stowarzyszenia „Politicus”.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, IPN Gd 587/1, Skorowidz alfabetyczny osób internowanych w Zakładzie Karnym w Iławie za lata 1981–1982.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, IPN Ra 52/32, Akta personalne funkcjonariusza MO/SB Zbigniewa Matusiaka.

Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Mławie, sygn. 820/1468, Katolickie Stowarzyszenie „Politicus” w Ciechanowie.

Archiwum Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, sygn. AR-316/110, Akta studenta Wojdyło Andrzej.

Biblioteka Sejmowa, Stenogram z posiedzenia Podzespołu do Spraw Stowarzyszeń i Samorządu Terytorialnego z 21 II 1989 r., Warszawa 1990; Stenogram z posiedzenia Grupy do Spraw Stowarzyszeń z 27 II 1989 r., Warszawa 1990; Stenogram z posiedzenia Grupy do Spraw Stowarzyszeń z 7 III 1989 r., Warszawa 1990; Stenogram z posiedzenia Grupy do Spraw Stowarzyszeń z 17 III 1989 r., Warszawa 1990.

Opracowania:

Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza, t. 3, 1975–1990, red. P. Piotrowski, Warszawa 2008.

Chyliński S., *Ruch stowarzyszeniowy*, „Studia Mazowieckie”, 1995, nr 1–2.

Dojka I., *Zakłamanym słownikiem czyli Żargon funkcjonariuszy bezpieczeństwa PRL*, Kraków 2011.

Domagalski W., *NSZZ „Solidarność” Region Mazowsze*, [w:] *NSZZ „Solidarność” 1980–1989*, t. 5, *Polska środkowo-wschodnia*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010.

Dudek A., *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988–1990*, Kraków 2014.

Friszke A., *Oaza na Kopernika. Klub Inteligencji Katolickiej 1956–1989*, Warszawa 1997.

Herczyński R., *Spełnana nauka. Opozycja intelektualna w Polsce 1945–1970*, Warszawa 2008.

Ilski S., *Komitet Obywatelski „Solidarność” w Bieżuniu w latach 1989–1990*, „Bieżuńskie Zeszyty Historyczne”, 2000, t. 18.

Iniarski A., *Ciechanowskie spotkania muzealne. 15 lat promocji kultury i regionu*, Ciechanów 2006.

Janusz Królik. *Muzealnik i regionalista*, red. I. Kotowicz-Borowy, Ciechanów 2014.

Kierski K. A., *Historia księdza – tajnego współpracownika o pseudonimie „Onufry” w świetle dokumentów Służby Bezpieczeństwa*, „Meritum”, 2013, t. 5.

- Kluby Inteligencji Katolickiej jako przestrzeń działań niezależnych w latach osiemdziesiątych XX wieku*, red. K. Białecki, Warszawa–Poznań 2014.
- Polak G., *Kto jest kim w Kościele? Osoby sprawujące kluczowe funkcje w Kościele katolickim w Polsce. Stan na dzień 1 stycznia 1996 r.*, Warszawa 1996.
- Ptasiewicz Z., *Województwo ciechanowskie – zdarzenia i ludzie*, „Studia Mazowieckie”, 2005, nr 1.
- Stanula M., *Tygodnie Kultury Chrześcijańskiej w Polsce (1975–1993)*, „FIDES Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 1996, nr 1–2.
- Suski P., *Stowarzyszenia w prawie polskim*, Warszawa 2002.
- Walczak R. D., *Partie polityczne w województwie ciechanowskim*, Pułtusk 2005.
- Walczak R., *Geneza i powstanie województwa*, „Studia Mazowieckie”, 1995, nr 1–2.
- Zabłocka-Skupieńska Danuta, *Kluby Inteligencji 1955–1957*, „Chrześcijanin w Świecie”, 1986, nr 10.